

KS. ZBIGNIEW WIT

ENCYKLIKA *MEDIATOR DEI* PRZEŁOMOWYM ETAPEM RUCHU LITURGICZNEGO

Liturgia okresu potrydenckiego przeżywała swój okres unifikacji. Wydawane księgi liturgiczne, powstanie *Sacra Rituum Congregatio* (1588) służyły, z jednej strony, unifikacji liturgii Kościoła łacińskiego, ale z drugiej strony prowadziło to do zaniku wielu tradycji narodowych oraz skostnienia samej celebracji. Trudne warunki polityczne i zmiany, jakie następowały w końcu XVIII wieku, Wielka Rewolucja Francuska, a w XIX wieku wojny napoleońskie oraz Wiosna Ludów spowodowały wielkie straty materialne i zubożenie społeczeństwa oraz utratę wielu dóbr materialnych przez Kościół, a co za tym idzie – upadek kultury religijnej. Dotyczy to również samej liturgii. Ten dramatycznie niski stan kultury kościołów spowodował oddolny ruch odrodzenia religijnego w XIX wieku. Zaznaczyło się to ożywieniem nauk teologicznych. Trzeba zaznaczyć rozwój nauk pomocniczych liturgii, takich jak archeologia chrześcijańska, hagiografia, patrystyka, historia sztuki oraz muzyka sakralna. W tym okresie daje się też zauważyć ożywienie życia zakonnego, czego dowodem są powstające nowe zgromadzenia zakonne oraz oddolny ruch odnowy życia religijnego. Przybiera on ramy konkretnych bractw i stowarzyszeń. Na polu odnowy sztuki sakralnej powstało w Rzymie w 1810 r. Bractwo św. Łukasza¹, które starało się podnosić poziom sztuki sakralnej. Ocena poczynąń tego bractwa nie jest przedmiotem niniejszego opracowania, dlatego zostaje pominięta². Ośrodkiem odnowy muzyki sakralnej staje się Ratyżbona i związany z tym miastem ruch cecyliński – *Cäcilienverein*, czyli ruch odnowy

---

Ks. dr hab. ZBIGNIEW WIT, prof. KUL – kierownik Katedry Historii Liturgii w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: zwit@kul.lublin.pl

¹ J. S. P a s i e r b. *Miasto na górze*. Kraków 1973 s. 209.

² Działalność polskiego Bractwa św. Łukasza, powstałego w ASP w Warszawie w 1925 r., zob. A. M i c h a ł a k. *Bractwo św. Łukasza*. EK t. 2 k. 1929-1021.

kultury muzycznej, zmierzający do naprawy i podniesienia poziomu kultury muzycznej w kościołach niemieckich, ale wkrótce stał się on ogólnosiątkowym ruchem odnowy. Dotarł on również na ziemię polską, a także do Ameryki Północnej. Programowym zadaniem tej organizacji było „pielęgnowanie muzyki kościelnej w ścisłej zgodności z przepisami liturgicznymi, to jest chorału gregoriańskiego, polifonii w stylu palestrinowskim, pieśni ludowej oraz liturgicznej gry organowej”³

W XIX wieku na nowo odkryto i podkreślono zbawczy i formacyjny charakter liturgii. Ważnym ośrodkiem tego ożywienia i życia liturgicznego we Francji stał się klasztor benedyktynów w Solesmes, do czego przyczynił się opat klasztoru św. Piotra – Prosper Guéranger († 1875), zwany „inicjatorem ruchu odnowy liturgicznej”⁴ Był wielkim miłośnikiem liturgii rzymskiej, odnowicielem benedyktyńskiego życia monastycznego we Francji – papież Grzegorz XVI mianował go w 1837 r. arcyopatem kongregacji benedyktyńskiej we Francji⁵ Przyczynił się do ostatecznego porzucenia gallikańskich ksiąg liturgicznych i przyjęcia potrydenckich ksiąg liturgii rzymskiej we wszystkich diecezjach Francji. W swoich publikacjach wskazywał na konieczność powiązania liturgii z życiem chrześcijańskim oraz krytykował rubrycystyczne traktowanie liturgii. Opat solesmeński ujmował liturgię jako manifestację Kościoła w Jego relacji do Boga i nauczał, że potrzebuje ona „śpiewu, gestów, symboli, przestrzeni architektonicznej” Trzeba jednak zaznaczyć, że – jak pisze ks. B. Nadolski⁶ – jego „odwołanie się do tradycji liturgicznej było zbyt wąskie, zacieśniało się do pewnego historycznie uprzywilejowanego okresu. [...] Zbyt lekceważące było jego stanowisko wobec pracy pastoralnej neogallikanizmu, ograniczenie się do liturgii rzymskiej, faworyzowanie epoki przed Soborem Watykańskim I” Sam opat klasztoru św. Piotra był jednak głęboko przekonany, że „liturgia jest samą modlitwą Kościoła, to znaczy doskonałą szkołą, w której wszyscy członkowie powinni nauczyć się modlitwy i w konsekwencji – przez nią, przez liturgię – przekonać się, że wartość wszystkich praktyk pobożnych i całej duchowości jest zależna od jej harmonii z liturgia”⁷ Mnisi solesmeńscy

³ K. Mrowiec. *Cecylianizm*. EK t. 2 k.1382.

⁴ S. Koperk. *Guéranger Prosper*. EK t. 6 k. 378.

⁵ Por. A. Krzystek. *Generalna reforma liturgiczna papieża Piusa XII. Zamierzenia i realizacja*. Szczecin 2000 s.40.

⁶ B. Nadolski. *Ruch liturgiczny*. W: *Leksykon liturgii*. Red. B. Nadolski. Poznań 2006 s. 1321.

⁷ P. M. G y. *Odnowa liturgiczna we Francji*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41:1988 s. 169.

odkryli na nowo, że „liturgia jest ich szkołą modlitwy i własnym źródłem ich duchowości”⁸ Trzeba jednak stwierdzić, że Guéranger przez swoje dzieła wystąpił z postulatem odnowy liturgii rzymskiej i stał się „prekursorem nowoczesnej teologii liturgii”⁹ To również dzięki niemu opactwo św. Piotra w Solesmes stało się „kuźnią» nauki liturgicznej”¹⁰ Prowadzone w tym ośrodku badania paleomuzyczne przyczyniły się do odrodzenia i ożywienia chorału gregoriańskiego tradycji zwanej solesmeńską. Zakonnik ten widział też potrzebę włączenia wiernych w uczestnictwo liturgii Mszy świętej. Jego działania zmierzały do zbliżenia ludzi do samej liturgii poprzez wyjaśnianie treści modlitw, gestów, rytów, nauczanie chorału. Ogromny wpływ na kształtowanie nowej świadomości w przeżywaniu misterium Chrystusa w roku liturgicznym wywarła znana książka Guérangera zatytułowana *L Année liturgique*, czyli *Rok liturgiczny*, tłumaczona na wiele języków¹¹ Dużą korzyść odnosiły grupy wiernych gromadzących się wokół tego opactwa, a dzięki prowadzonym dla nich rekolekcjom nie tylko wiodły głębsze życie religijne, ale wpływały także na szersze kręgi wiernych. Ruch ten obejmował coraz szersze wspólnoty i dotarł również do innych ośrodków monastycznych na Zachodzie. Wyjątkowy rozgłos zdobyło belgijskie opactwo w Mont-César w Louvain i działającym tam opatem Lambertem Beau-duinem († 1960) oraz opactwo Saint André koło Bruges, a także opactwo Saint Benoît w diecezji Namur.

Samo pojęcie „Ruch Liturgiczny” wskazuje, że jest to pewien dynamizm, który nie zawsze jest w pełni zorganizowany, dlatego bywa często spontaniczny. Historycznie nie dążył on do zmian ani rewizji istniejącej liturgii, a jedynie chodziło mu o „pobudzenie nowego rozumienia i odwołanie się do tradycji Kościoła starożytnego oraz wprowadzenie w nią chrześcijan”¹² Jako początek tego ruchu przyjmuje się lata trzydzieste XIX wieku, natomiast jako zakończenie rok 1964, czyli wydanie Konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium* Soboru Watykańskiego II. Można więc powiedzieć, że zamyka się on w ramach czasowych 1830-1964¹³ W niniejszej prezentacji zwróci się uwagę jedynie na ruch obejmujący Kościół katolicki, pominięte

⁸ Tamże s. 169.

⁹ Krzysiek, jw. S. 40.

¹⁰ Tamże s. 41.

¹¹ Por. polskie wydanie: Sandomierz 1927-1935; S. Koperk. *Teologia roku liturgicznego według Prospera Guérangera OSB*. Kraków 1984.

¹² B. Nadolski. *Ruch liturgiczny*. W: *Leksykon liturgii* s. 1321

¹³ Por. Krzysiek, jw. s. 40; Nadolski. *Ruch liturgiczny* s. 1320.

zaś zostaną wysiłki podejmowane w bratnich Kościołach chrześcijańskich. Decydujące znaczenia dla naszego zagadnienia miały osoby i środowiska ruchu liturgicznego, następnie różne inicjatywy badawcze i wydawnicze, Instytuty naukowe i Kongresy Liturgiczne oraz dokumenty Stolicy Apostolskiej. Zwrócimy uwagę na niektóre z nich.

OSOBY I ŚRODOWISKA RUCHU LITURGICZNEGO NA ZACHODZIE

Interesujące inicjatywy reformy liturgicznej podejmowali już w XVII wieku we Francji janseniści, którzy wydali w tym okresie francuskie tłumaczenie mszału rzymskiego (1660) oraz brewiarza (1688)¹⁴, ale przedsięwzięcie to spotkało się ze sprzeciwem Stolicy Apostolskiej, a ks. Jubé, proboszcz z Asnières, ukazywał rolę ołtarza, który nakrywał tylko obrusem przed samą celebracją, unikając przy tym kwiatów; podkreślał znaczenie uroczystej procesji do ołtarza, na którym składano świece po przyjsciu do niego; dużą rolę przypisywał wspólnie wykonywanemu śpiewowi z wierzniymi czy też głośno recytowanemu Kanonowi Rzymskiemu¹⁵. Sam jansenizm został potępiony przez papieża Klemensa XI bullą *Unigenitus* (1713), natomiast parlament francuski zaakceptował tę decyzję w 1730 r. Znaczny wpływ na kształtowanie się opinii w tym względzie wywarł na terenie Francji zarówno gallikanizm, jak i liturgie gallikańskie¹⁶. Myśl jansenistyczna przeniknęła poza granice Francji i dotarła zarówno do Polski, jak i Austrii, gdzie można zauważyć jej wpływ na austriacki józefinizm. Wszystkie te przejawy miały wprawdzie różny wpływ na życie liturgiczne, ale stworzyły dogodny grunt do podejmowania nowych inicjatyw na tym polu.

W propagowaniu myśli odnowy liturgicznej ważną rolę odegrały nowo powstające opactwa benedyktyńskie i zaangażowanie w nich poszczególnych opatów. I tak, oprócz wymienionych wyżej, należy wymienić opactwo w Beuron, przejęte w 1863 r. przez benedyktynów, które dzięki nowym fundacjom stało się arcyopactwem Kongregacji Buerońskiej¹⁷. Samo opac-

¹⁴ J. Wałkus z. *Jansenizm*. EK t. 7 k. 990-994.

¹⁵ Por. Nadolski. *Ruch liturgiczny* s. 1321.

¹⁶ Por. B. Kumor. *Gallikanizm*. EK t. 5 k. 834-836; B. Nadolski. *Gallikańskie liturgie*. W: *Leksykon liturgii* s. 482.

¹⁷ Por. Z. Galiński, W. Nowodworski, B. Bartkowski, J. Wzorek. *Beuron*. EK t. 2 k. 341.

two stało się ośrodkiem badań muzyki kościelnej, a szczególnie chorału gregoriańskiego. Mnisi zorganizowali również szkołę muzyki kościelnej, wydawali publikacje chorałowe w nowoczesnej notacji muzycznej oraz z akompaniamentem do chorału¹⁸ Opactwo to zastąpiło również z wypracowanych nowych form malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego dla potrzeb sztuki sakralnej i liturgii¹⁹ Mnichem tego opactwa był August Schott († 1896), znany jako reformator Anzelm, który zastąpił z opracowania i wydania mszalika niemieckiego *Mesbuch der heilige Kirche* (1884) i jego wersji francuskiej *Missel des fidèles*, który był mszałem dla laików i wywarł ogromny wpływ na kształtowanie świadomości religijnej katolików świeckich przed Vaticanum II²⁰

W Niemczech główną rolę odegrało opactwo w Maria Laach, które istnieje od XI wieku. Wielce zasłużonymi dla ruchu liturgicznego byli Ildefons Herwegen († 1946), który wskazywał na związek liturgii z życiem mnicha oraz ukazywał znaczenie modlitwy liturgicznej. „Jako opat w Maria Laach był apostołem odnowy życia duchowego opartej na liturgii, która powinna stanowić fundament duchowości chrześcijańskiej i właściwych form życia społecznego; wywarł wpływ na pogłębienie życia zakonnego w klasztorze i na katolicką inteligencję niemiecką; uważał, że monastycyzm jest istotną częścią Kościoła, mającą swe źródło w Duchu Świętym; oficjum godzin kanonicznych i liturgię uznał za podstawowy przejaw Ducha Świętego w Kościele i za źródło życia duchowego”²¹ On także zainicjował popularną serię *Ecclesia orans* oraz powołał do życia Benediktinerakademie, ukierunkowaną na badania nad wzajemnymi związkami liturgii i monastycyzmu.

Z opactwa tego wyszli uczeni tej miary co L. H. Mohlberg czy Odo Casel († 1948), który prowadził badania z zakresu liturgii i sakramentologii. Od niego pochodzi misteryjne ujęcie liturgii, które oparł na wczesnochrześcijańskiej tradycji oraz na badaniach nad pogańskimi misteriami kultycznymi. Wskazywał, że akt zbawczy dokonany w pewnym momencie przez Chrystusa Pana staje się obecny dzięki liturgii, w której uczestniczą wierni. Doceniał obecność i rolę Ducha Świętego w życiu Kościoła i poszczególnych chrześcijan. Za istotę liturgii uznał obiektywną obecność Chrystusa i Jego zbawczego aktu, który dokonuje się w czasie celebracji liturgicznej. Teorie głoszone przez mnicha z Herstelle, gdyż w tym opactwie

¹⁸ Por. tamże k. 341-342.

¹⁹ Por. tamże k. 342.

²⁰ Por. B. Nadolski. *Schott Anzelm August*. W: *Leksykon liturgii* s. 1454-1455.

²¹ J. Stefański. *Herwegen Ildefons OSB*. EK t. 6 k. 807.

sióstr benedyktynek posługiwał i zmarł, napotkały wprawdzie duży sprzeciw i powodowały ostre dyskusje, zostały jednak docenione przez Vaticanum II i wywarły decydujący wpływ na współczesne misteryjne ujęcie teologii liturgii, ze szczególnym podkreśleniem misterium paschalnego Chrystusa oraz ożywienie ruchu liturgicznego i pobożności²²

Znanym ośrodkiem na terenie Austrii był klasztor Kanoników Regularnych św. Augustyna w Klosterneuburgu i działającym tam o. Piušem Parschem († 1954), autorem znanego w świecie podręcznika *Das Jar des Heiles*, tłumaczonego także na język polski²³ Sam o. Parsch wyjaśniał wierzącym w czasie celebracji Pismo święte i strukturę celebracji, a od 1922 r. zaczął regularnie odprawiać Mszę świętą twarzą do wiernych. Przystosował także ambonę do nowej formy celebracji. Wydawał broszury z niedzielными tekstami liturgicznymi. Podkreślał nierozzerwalny związek Biblii i liturgii. Znacząca w tym względzie jest jego wypowiedź z 1952 r.: „Celem mojego życia jest włączenie ludu w liturgię Kościoła i uczynienie Biblii księgą ludu. Największe skarby Kościoła: Biblia i liturgia stały się obce dla ludu. Chcę je uczynić na nowo bliskimi dla ludu”²⁴

Myśli Ruchu Liturgicznego do Ameryki Północnej przeniósł o. Michel Virgil († 1938), który jest czołową postacią tego ruchu w USA. On też zainicjował periodyk liturgiczny „Orate Fratres”, od 1952 r. noszący tytuł „Worships” Zorganizował też Letnią Szkołę Liturgiczną, a od 1929 r. organizował Dni Liturgiczne, później także Tygodnie Liturgiczne²⁵

RUCH LITURGICZNY NA ZIEMIACH POLSKICH

Ruch Liturgiczny na Zachodzie koncentrował się wokół wspólnot zakonnych i one wywarły wpływ na liturgiczne ujęcie formacji w owych wspólnotach i w grupach wiernych świeckich. W Polsce problematyką tą zainteresowali się i zaangażowali w nią przede wszystkim duchowni świeccy, głównie katecheci. Najpierw daje się zauważyć wysiłki zmierzające do popra-

²² Por. R. Gocz oł. *Casel Odo*. EK t. 2 k. 1350-1351; A. M. Triacca. *Odo Casel i ruch liturgiczny*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41:1988 s. 105-128; W. Pałęcki. *Rok liturgiczny Paschą Chrystusa: misterium roku liturgicznego według Odo Casela OSB (1886-1948)*. Sandomierz 2006.

²³ Podręcznik ten był tłumaczony m.in. na francuski, włoski, holenderski, węgierski, japoński, szwedzki, portugalski, angielski hiszpański i polski – *Rok liturgiczny*. T. 1-3. Poznań 1958.

²⁴ Cyt. za: B. N ad o l s k i. *Parsch Pius*. W: *Leksykon liturgii* s. 1147-1148.

²⁵ B. N ad o l s k i. *Michel Virgil (Georg)*. W: *Leksykon liturgii* s. 919.

wienia kultury muzycznej w kościołach na ziemiach dawnej Polski. Na tym polu szczególne zasłużyli się: na terenie Galicji ks. Leonard Solecki († 1915) z archidiecezji lwowskiej, pierwszy redaktor czasopisma „Muzyka Kościelna Parafialna”, i ks. Franciszek Walczyński († 1937) w diecezji tarnowskiej oraz zakładane Towarzystwa św. Cecylii, a w Krakowie Towarzystwo św. Wojciecha, natomiast w Kongresówce działał ks. Teofil Kowalski, redaktor czasopisma „Śpiew Kościelny”, a w diecezji poznańskiej, na terenie zaboru pruskiego, ks. Józef Surzyński († 1919), kompozytor i kolejny redaktor przejętego lwowskiego periodyku pod zmienionym tytułem „Muzyka Kościelna”

Idee ruchu liturgicznego przenieśli do Polski zmartwychwstańcy – ks. Piotr Semenenko († 1866) i ks. Hieronim Kajsiewicz († 1873)²⁶, którzy spotkali się w Solesmes z o. Prosperem Guérangerem. Doniosłą rolę odegrało czasopismo „Tygodnik Kościelny”, które zamieszczało artykuły ukazujące istotę kultu i kształtowało ducha prawdziwej postawy modlitewnej. W XX wieku poczęto tworzyć ośrodki ruchu liturgicznego w dużych ośrodkach życia teologicznego. Na pierwszym miejscu należy wymienić lwowski oddział Związku Księży Katechetów. Znalazło to również swoje odbicie w działalności Związku Sodalicii Mariańskich Szkół Średnich w Polsce. Jej założyciel, ks. Józef Winkowski, „chciał uczyć młodzież religii na liturgii przez liturgię”²⁷ Ks. Zygmunt Bielawski († 1939) zalecał, aby młodzież razem z kapłanem odmawiała modlitwy u stopni ołtarza, tzw. ministranturę oraz następujące formuły: *Kyrie, Gloria, Sanctus i Agnus Dei*²⁸ Godnym przypomnienia jest aspekt teologicznego uczestnictwa we Mszy świętej, gdzie wskazywano młodzieży jednoznacznie, że „Msza święta, podobnie jak ofiara krzyżowa, jest ofiarowaniem siebie, a nie ofiarowaniem jakiegoś daru różnego od osoby ofiarującej”²⁹ W samym ośrodku lwowskim działali: ks. Karol Csesnak († 1944)³⁰, ks. Gerard Szmyd († 1938), ks. Adolf Tymczak († 1961), ks. Kazimierz Thulie († 1957). W Płocku działali abp Antoni Julian Nowowiejski († 1941) oraz ks. Józef Michalak († 1941). W ośrodku lubelskim w połączeniu z Laskami zapisali się ks. Antoni Nojszewski († 1921) oraz ks. Władysław Kornilowicz († 1946) oraz dominikanin, rektor KUL-u, o. Jacek Woroniecki († 1945), jedyny

²⁶ Por. B. Micewski. *Kajsiewicz Hieronim*. EK t. 8 k. 344-345.

²⁷ J. J. Kopeć. *Początki ruchu liturgicznego w Polsce*. „Liturgia Sacra” 4:1998 nr 2 s. 219.

²⁸ Tamże s. 221.

²⁹ Tamże.1

³⁰ S. Pawlina. *Csesnak Karol*. EK t. 3 k. 641-642

w Polsce w okresie przedwojennym propagator ruchu liturgicznego pochodzący ze wspólnoty zakonnej. W Pelplinie zaznaczyli swą działalność rektorzy tamtejszego Seminarium Duchownego ks. Kazimierz Bieszk († 1946)³¹ i ks. Józef Grochocki († 1961)³² oraz ks. Franciszek Manthey († 1971)³³. W Poznaniu i Gnieźnie należy wymienić tłumaczy hymnów brewiarzowych – ks. Bronisława Gładysza († 1943)³⁴, ks. Tadeusza Karyłowskiego († 1945)³⁵, ks. Andrzeja Wronkę († 1974), późniejszego biskupa pomocniczego we Wrocławiu, oraz Władysława Śpikowskiego († 1980). W Krakowie zasłynął ks. Michał Kordel († 1936), redaktor „Mysterium Christi”, wydawca mszalika w języku polskim³⁶, i ks. Jan Korzonkiewicz († 1932), nazywany pionierem ruchu liturgicznego w Polsce³⁷. W Wilnie rozwinął działalność abp Romuald Jałbrzykowski († 1955), który zapisał się propagowaniem kultu Eucharystii wśród wiernych i kapłanów, zorganizował też Pierwszy Dzień Liturgiczny w diecezji wileńskiej³⁸.

Zasadniczym wydarzeniem dla ruchu liturgicznego był Międzynarodowy Kongres Akcji Katolickiej w Malines, odbyty 23 września 1909 r. Zrodził się on z potrzeb duszpasterskich, wpływających z kontaktów z ludźmi pracy, i konieczności zbliżenia liturgii do ludzi. Kongres ten zainspirował wiele inicjatyw pastoralnych. Należy do nich m.in. Pierwszy Kongres Liturgiczny w Bredzie w Holandii (17-18 sierpnia 1911 r.), od którego czasów ruch liturgiczny wyszedł już poza środowiska zakonne, przyjmując nazwę stowarzyszeń liturgicznych, działających w różnych diecezjach. W tym samym okresie powstały różne periodyki poświęcone liturgii i Biblii. Propagowane w okresie międzywojennym idee ruchu liturgicznego, czasami dość prowokacyjnie, czego przykładem jest ks. Johannes Pinski († 1957), powodowały napięcia i poważne dyskusje na terenie Niemiec i Austrii, zakończone wprawdzie przyznaniem pewnych przywilejów dotyczących brewiarza i rytuału, Mszy wspólnotowej oraz życzliwym, jak na owe czasy, traktowaniem „Mszy śpiewanej z pieśniami narodowymi”³⁹.

³¹ S. Człapa. *Bieszk Kazimierz*. EK t. 2 k. 553.

³² J. Walkusz. *Grochocki Józef*. EK t. 6 k. 161.

³³ J. Mastej. *Manthey Franciszek*. EK t. 11 k. 1188.

³⁴ J. Bazydło. *Gładysz Bronisław*. EK t. 5 k. 1124-1125.

³⁵ A. Bednarek. *Karyłowski Tadeusz*. EK t. 8 k. 932.

³⁶ E. Mateja. *Kordel Michał*. EK t. 9 k. 838.

³⁷ M. Straszewicz. *Korzonkiewicz Jan*. EK t. 9 k. 918-919.

³⁸ S. Hołodom. *Jałbrzykowski Romuald*. EK t. 7 k. 737-738.

³⁹ Nadolski. *Ruch liturgiczny* s. 1324.

Czas II wojny światowej był wprawdzie niesprzyjający dla działalności ruchu liturgicznego, trzeba jednak powiedzieć, że w tym właśnie czasie, a konkretnie w 1943 r. powstało w Paryżu Narodowe Centrum Liturgiki Pastoralnej (*Centre National de Pastorale Liturgique*)⁴⁰, które zaczęło wydawać znane czasopismo „*La Maison Dieu*” (1945) oraz serię wydawniczą *Lex orandi*⁴¹. Dynamiczna działalność zaznaczyła się w tym okresie na terenie Stanów Zjednoczonych, gdzie urządzano Tygodnie Liturgiczne, które podejmowały wiele zagadnień katechetycznych i pastoralnych, w tym przede wszystkim problematykę Mszy świętej⁴².

WYDANIE ENCYKLIKI *MEDIATOR DEI*

Punktem zwrotnym ruchu liturgicznego trzeba nazwać ukazanie się dnia 20 listopada 1947 r. encykliki Piusa XII *Mediator Dei et hominum*, która wkrótce została także przetłumaczona na język polski przez benedyktyna tynieckiego o. Jana Wierusza-Kowalskiego i wydana następnego roku w Kielcach⁴³. Określana była jako „kamień milowy”⁴⁴ ruchu liturgicznego, a jej tłumacz pisze wprost, że „niewątpliwie będzie ona stanowić *Magnam Chartam* liturgistów i przyczyni się do większego jeszcze rozwoju duszpasterstwa liturgicznego”⁴⁵. Papież odrzucił wprawdzie zbyt jednostronne ujęcia liturgii, szczególnie pojmowanie jej w aspekcie jedynie jurydycznym czy ceremonialnym. Uznał wiele inicjatyw za godne uwagi, a nawet aprobaty. Encyklika jest właśnie pierwszym oficjalnym głosem Stolicy Apostolskiej w sprawie ruchu liturgicznego i jej uznaniem w działalności duszpasterskiej Kościoła.

Sama encyklika dzieli się na cztery części. Dokument rozpoczyna *Wstęp* (s. 27-32), w którym papież dokonuje krótkiej oceny ruchu liturgicznego, do pozytywnych jego osiągnięć zaliczając to, że „wzniósł ceremonie Ołtarza

⁴⁰ B. Nadolski. *Centre National de Pastorale Liturgique*. W: *Leksykon liturgii* s. 223.

⁴¹ Tenże. „*Lex orandi*” W: *Leksykon liturgii* s. 734.

⁴² Tydzień Liturgiczny w Nowym Yorku w 1944 r. odbywał się pod hasłem „Liturgia i życie katolickie” Zob. tenże. *Ruch liturgiczny* s. 1324.

⁴³ *Ojca Św. Piusa XII z Boskiej Opatrzności Papieża Encyklika o Liturgii (Mediator Dei) z dnia 20 listopada 1947 roku*. Z oryginału łacińskiego przetłumaczył, wstępem i komentarzem opatrzył O. Jan Wierusz Kowalski OSB. Verbum. Księgarnia i Drukarnia „Jedność” w Kielcach 1949.

⁴⁴ R. Pierskała. *Pięćdziesiąta rocznica ogłoszenia encykliki Piusa XII „Mediator Dei” „Liturgia Sacra”* 4:1998 s. 81.

⁴⁵ J. Wierusz-Kowalski. *Wstęp*. W: *Ojca św. Piusa XII* s. 13.

i Mszy św. doznały lepszego poznania, zrozumienia i docenienia. Zaczęto coraz tłumniej i częściej przystępować do Sakramentów świętych i smakować słodczych modłów liturgicznych. Kult Eucharystii został uznany za źródło i ośrodek prawdziwej pobożności chrześcijańskiej, czym jest w rzeczywistości. Ponadto jaśniejsza stała się prawda, że wszyscy wierni tworzą jedno zwarte ciało, którego głową jest Chrystus, i stąd wynika obowiązek dla ludu chrześcijańskiego, aby brał udział w liturgii we właściwy sposób”⁴⁶ Autor encykliki zauważa też zbytnią pogoń za nowością, która okazuje się czasami odejściem od nauki Kościoła, i dlatego przestrzega przed nią.

Część pierwsza encykliki zatytułowana została *Istota, pochodzenie i rozwój liturgii*, część druga omawia *Kult Eucharystyczny*, część trzecia *Brewiarz i Rok liturgiczny*, a czwarta podaje *Wskazówki duszpasterskie*. Każda z części ma swoje podtytuły, wskazujące na szczegółowe zagadnienia poruszane przez papieża. Rozważania te rozpoczyna tekst mówiący o istocie kultu, jego przejawach w Starym Testamencie, postawę kapłańską Pana Jezusa wyrażoną w spełnieniu woli Ojca Niebieskiego oraz kulcie składanym przez Kościół. Godnymi przypomnienia są słowa mówiące o obecności Pana Jezusa w liturgii: „[...] w każdej czynności liturgicznej wraz z Kościołem obecny jest Jego Boski Założyciel. Obecny jest w Najświętszym Sakramencie Ołtarza, tak w osobie ofiarującego kapłana, jak i przede wszystkim pod postaciami Eucharystycznymi. Obecny jest w sakramentach przez swoją moc, którą w nie wlewa, by stały się środkami uświęcenia. Obecny jest wreszcie w uwielbieniach błaganiach do Boga zwróconych, jak napisano «Gdzie są dwaj albo trzej zgromadzeni w imię moje, tam ja jestem pośród nich» (Mat 18, 20; Dz 2, 42-44; Kol 3, 16)”⁴⁷

Za jedno z najważniejszych osiągnięć encykliki wielu komentatorów⁴⁸ uważa zamieszczoną w niej definicję liturgii, a szczególnie słowa: „liturgia obejmuje całkowity kult publiczny Ciała mistycznego Jezusa Chrystusa, a więc Jego Głowy i członków”⁴⁹ Dla pełni obrazu trzeba przypomnieć, że słowa te weszły w całości do opisu liturgii w ujęciu Vaticanum II, zamieszczonego w siódmym numerze Konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium*. Tłumacz i komentator encykliki pisze wprawdzie, że „ta definicja ma tę zaletę, że pojmuje istotę liturgii w ścisłym związku z dogmatem Ciała Mistycznego. Mamy w niej wyrażony podmiot liturgii: kult publiczny i pod-

⁴⁶ *Mediator Dei* s. 30

⁴⁷ *Mediator Dei* s. 35-36.

⁴⁸ Por. P i e r s k a ł a, jw. s. 82

⁴⁹ *Mediator Dei* s. 36.

miot: Chrystus cały, czyli Głowa i członki. W takim ujęciu również podkreślona jest strona uświęcająca, czyli mistyczna, liturgii, która w niektórych podręcznikach była mocno przeoczona⁵⁰, ale nie została ona szerzej przez niego omówiona. Z kolei karmelita krakowski, o. Otto od Aniołów, zwrócił uwagę, na jeszcze jeden aspekt, pisząc: „Tym sposobem poprzez Sakramenty realizuje się równocześnie największe dzieło: uświęcenie człowieka i uwielbienie Boga”⁵¹ Warto podkreślić ten moment encykliki, w którym papież podaje, że po to celebruje się Mszę świętą i siedem sakramentów świętych, aby „ludzi uświęcić i oddać Bogu należną chwałę”, bo liturgia to jest wykonywaniem czynności kapłańskiej. Zaznacza rolę czytań biblijny dla dokonującego się zbawienia oraz zwraca uwagę na równowagę udziału zewnętrznego i wewnętrznego, przy czym „udział wewnętrzny musi w nim przeważać”⁵² Papież, widząc niebezpieczeństwo przeceniania zewnętrznych form udziału, ostrzega przed przesadną ceremonialnością i zwraca uwagę na skuteczność zbawczą czynnika *ex opere operato* sakramentów świętych, zwłaszcza Mszy świętej, a z drugiej strony ważną rolę świętości Kościoła przy udzielaniu sakramentaliów i błogosławieństw, czyli czynnika *ex opere operantis*⁵³

Ze zdecydowanym sprzeciwem spotkały się natomiast formy podkreślające prywatne przejawy pobożności nad udziałem w liturgii. Papież wprost mówi: „Należy odrzucić i uważać za bezpłodną tę prywatną i wewnętrzną pobożność”⁵⁴ Jest to wynikiem toczącej się dyskusji na pierwszeństwem kontemplacji nad liturgią. W dyskusji tej zaangażowali się Romano Guardini i Odo Casel, którzy podkreślali, że pobożność chrześcijańska powinna łączyć liturgię i formy pobożności prywatnej, a mnich z Herstele akcentował, że „liturgia właściwie sprawowana wyraża «życie mistyczne» Kościoła. Daje człowiekowi możliwość realną prawdziwej pobożności, tak że jego modlitwa i czynności stają się bardziej obiektywne, powszechne, społeczne”⁵⁵

⁵⁰ Wierusz Kowalski. *Wstęp* s. 14

⁵¹ Otto od Aniołów. *Zagadnienia życia wewnętrznego. Sakramenty i świętość*. T. 2. Kraków 1960 s. 7.

⁵² Tamże s. 36-38. Por. B. Nadolski. *Mediator Dei et hominum (Encyklika)*. W: *Leksykon liturgii* s. 901.

⁵³ Tamże s. 40

⁵⁴ Tamże s. 42.

⁵⁵ B. Nadolski. *Liturgika*. T. 1. Poznań 1989 s. 26. Zwolennikiem dominacji mistyki nad liturgią był Jacques Maritain († 1973), który uważał, że „kontemplacja jest celem kultu liturgicznego” (tamże s. 27).

„Najważniejszy jednak pozostaje fakt, że po ukazaniu się *Mediator Dei* – pisze ks. A. Krzystek – gdzie zawarto tak wiele wskazań dla dalszego rozwoju odnowy liturgicznej, przyszłość Ruchu Liturgicznego nie była już niepewna, ponieważ Rzym uznał odnowę «za swoją»⁵⁶ Encyklika jednoznacznie broni kompetencji Stolicy Apostolskiej w sprawach liturgii i przestrzega przed samowolą w tej dziedzinie zaznaczając, że „jedynie Najwyższemu Pasterzowi przysługuje prawo uznawania i ustanawiania zwyczajów dotyczących kultu Bożego oraz wprowadzania i zatwierdzania nowych obrzędów, On jeden może je zmieniać, gdy uzna to za potrzebne. Biskupi zaś mają prawo i obowiązek pilnego czuwania, by przepisy kanonów świętych, dotyczące kultu Bożego, były ściśle przestrzegane”⁵⁷

Papież zdecydowanie sprzeciwia się i potępia usiłowania wprowadzania języka narodowego w liturgii Mszy świętej, a także zmian wprowadzanych do kalendarza liturgicznego oraz wykreślenia pewnych tekstów pochodzących ze Starego Testamentu. Wprawdzie nie wyklucza, że „w wielu obrzędach używanie języka potocznego może okazać się pożyteczne dla ludu”, ale decyzję w tej sprawie zastrzega wyłącznie Stolicy Apostolskiej⁵⁸ Potępienia doczekał się też „archeologizm”⁵⁹, a mianowicie – zdaniem papieża – coś, co pochodzi z dawnej tradycji, nie oznacza, że z tego tylko powodu jest już samo w sobie dobre, dlatego czytamy w encyklice: „Nie jest rzeczą ani mądrą, ani godną pochwały wracać we wszystkim i za wszelką cenę do starożytności”⁶⁰ Papież docenia jednak próby wprowadzenia niektórych nowych obrzędów, jakie powstały pod tchnieniem Ducha Świętego. Pewne wypowiedzi Piusa XII nie wytrzymały jednak próby czasu i w następnych dokumentach uległy pewnej modyfikacji. „Błędzą ci – pisze papież – którzy chcą ołtarzom przywrócić pierwotny kształt stołu, którzy chcą wykluczyć czarny kolor szat kościelnych,

⁵⁶ Krzystek, jw. s. 69.

⁵⁷ *Mediator Dei* s. 52

⁵⁸ „Wszystko należy czynić w stałym porozumieniu z Hierarchią Kościelną. Niechaj nikt nie waży się na własną rękę naznaczać norm dla siebie lub innym je narzucać. Jedynie Papież jako następca św. Piotra, któremu Boski Zbawiciel powierzył pieczę nad trzodą, a wraz z nim Biskupi posłuszni Stolicy Apostolskiej, których Duch Św. ustanowił, aby zarządzili Kościołem Bożym, mają prawo z urzędu i z obowiązku rządzić ludem chrześcijańskim” (tamże s. 55).

⁵⁹ „Żaden z rozumnych katolików, w zamiarze powrotu do starych formuł uchwalonych przez dawne Sobory, nie może odrzucić orzeczeń, które Kościół pod natchnieniem Ducha Świętego bardzo pożytecznie określił w nowych czasach i których trzymać się nakazał. [...] Kto chce powrócić do starodawnych obrzędów i zwyczajów i odrzucić nowe, które z opatrnościowego zarządzenia Bożego ze względu na zmienione warunki zostały wprowadzone, ten widocznie kieruje się nieroztropnym i niewłaściwym zapałem” (tamże s. 54).

⁶⁰ Tamże s. 53.

którzy nie dopuszczają w kościele posągów i świętych obrazów; którzy wymagają, aby wizerunek Zbawiciela na krzyżu tak był wyrzeźbiony, izby na Jego ciele nie było znać okrutnych mąk, które poniósł”⁶¹

WPLYW ENCYKLIKI NA ROZWÓJ RUCHU LITURGICZNEGO

Miał rację o. Lambert Beauduin, gdy w 1948 r. pisał: „Encyklika odgrywać będzie w życiu wewnętrznym Kościoła tę rolę, jaką odegrały w odrodzeniu życia społecznego i państwowego Encykliki Leona XIII *Immortale Dei* (1885) i *Rerum Novarum* (1891). Zapewne nasza encyklika nie ukaże się od pierwszego wejrzenia w tak majestatycznej perspektywie. Później dopiero rezultaty namacalne pozwolą nam docenić cały rozmach inicjatywy. Dopiero patrząc na wspaniałą rozwój dębu, można zrozumieć, ile możliwości jest ukrytych w małym żółedziu. Lecz kiedyś, gdy Kościół Chrystusowy zbierze wszystkich wiernych w wspólnych chrześcijańskich nabożeństwach, tętniących wiarą i miłością, gdy liturgia, przeżyta i umiłowana, stanie się modlitwą wszystkich jej dzieci, wówczas każdy będzie mógł docenić doniosłość i wielkość aktu, jakiego dokonał Ojciec św. Pius XII”⁶²

Znany i wielce zasłużony dla realizacji reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II sekretarz Rady do wykonania Konstytucji o Liturgii, a później Kongregacji Kultu Bożego, o. Agostino Bugnini († 1982), pisał w 1950 r. w „La Documentation catholique” o problemach, jakie czekają na rozwiązanie. Zwracał uwagę na konieczność generalnej reformy liturgii, gdyż pilnego dopracowania czekają zagadnienia hierarchii świąt, kalendarza liturgicznego, brewiarza, czyli liturgii Godzin, a w nim takie zagadnienia szczegółowe jak: psalmodia, antyfony, lekcje (czytania), kapituła – krótkie czytania, responsoria, hymny, modlitwy (*Preces*), początek i zakończenie horek, czyli modlitw w ciągu dnia, oktawy, komemoracje, to znaczy dodatkowe wspomnienia obowiązkowe, i rubryki. O. Bugnini wysuwa także interesującą propozycję dyspensy od brewiarza, a mianowicie „wprowadzenia reguły stałej na wzór dyspensy od postu, to znaczy, że kapłani z chwilą ukończenia lat 60 zwolnieni byłiby z *Matutinum* [Godzina czytań – Z.W.], po 70 – z nieszpórów, a po 80 – z całości (oczywiście *ad libitum*). Nadto

⁶¹ Tamże s. 53-54.

⁶² Cyt. za: J. Wierusz-Kowalski. *Echa encykliki „Mediator Dei”* „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1:1948 s. 364.

wysuwa się myśl dyspensowania proboszczów i duszpasterzy z małych horek, czyli modlitwy w ciągu dnia w niedziele i święta”⁶³

Encyklika Piusa XII *Mediator Dei* stała się impulsem do dalszych inicjatyw na polu odnowy liturgicznej. Zaowocowało to m.in. kongresami liturgicznymi, które zorganizowano w kolejnych latach: w 1949 r. w Parmie (poświęcony samej encyklice), w 1951 r. w Maria Lach (rozważano kwestię Wigilii Paschalnej na tle *Mszatu Rzymskiego*), w 1952 r. w Mont Saint Odile (tematem był „Człowiek i liturgia”), w 1953 r. w Lugano (podjęto temat „Misje i liturgia”), w 1954 r. w Mont-César (zastanawiano się nad perykopami i koncelebracją), w 1956 r. w Asyżu (wielki światowy kongres – z udziałem prefekta Kongregacji Obrzędów – który stał się punktem zwrotnym nowych prac ruchu), w 1958 r. w Montserrat (rozważano zagadnienie chrztu i bierzmowania), w Nijmegen-Uden (powrócono do problematyki liturgii i misji), i w 1960 r. w Monachium.

Trzeba zaznaczyć, że od tego czasu daje się zauważyć ściślejszą współpracę z lokalną władzą kościelną, a wszelkie oddolne inicjatywy miały teraz swoje następstwa w decyzjach Stolicy Apostolskiej, takich jak Konstytucja apostolska Piusa XII *Christus Dominus* (1952), która wprowadziła regulacje dotyczące Mszy wieczornych⁶⁴ oraz złagodziła przepisy postu eucharystycznego, przyjmując starą zasadę, że „aqua non frangit jejunium”, czyli „woda nie łamie postu eucharystycznego”⁶⁵ Natomiast Motu proprio Piusa XII

⁶³ A. N a u m c z y k. *Wiadomości i uwagi. Ogólna reforma liturgiczna*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3:1950 s. 373.

⁶⁴ Problematyka ta stała się palącą w czasie prześladowania Kościoła w XX wieku, dlatego Stolica Apostolska zezwoliła na celebrację Mszy wieczornych w 1927 r. Meksyku, a w r. 1929 w Rosji Sowieckiej, natomiast z racji czysto duszpasterskich zezwolenia takie otrzymało w 1935 r. sanktuarium maryjne w Lourdes. B. N a d o l s k i. *Msza wieczorem*. W: *Leksykon liturgii* s. 985. Wyjaśnienia Kongregacji Świętego Oficjum (z 22 marca 1955 r.) i komentarze do tej konstytucji podkreślają, że na Mszę świętą wieczorem może zezwolić ordynariusz miejsca, ale zawsze trzeba się kierować dobrem duchowym wiernych. Zezwolenie takie, jak informuje współczesny kanonista, dotyczy jednak tylko określonych dni: „1. w niedziele; 2. w święta nakazane (kan. 1247 § 1 KPK z 1917 r.); 3. w święta zniesione (wykaz tych dni podała 28 grudnia 1919 r. Kongregacja Soboru” i w dalszej części autor wymienia te dni) „[...] 4. w pierwsze piątki miesiąca; 5. w pozostałe uroczystości, także niekościelne, obchodzone z licznym udziałem wiernych przynajmniej jednej parafii; 6. jeden raz w tygodniu (nie biorąc pod uwagę wyżej wymienionych dni), jeśli wymaga tego dobro duchowe pewnej grupy wiernych; 7. codziennie na terenach misyjnych” (M. P a s t u s z k o. *Najświętsza Eucharystia według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*. Kielce 1997 s. 283).

⁶⁵ Nowe ustalenia prawne normowały następujące zasady postu eucharystycznego: „1. Woda naturalna, to znaczy bez żadnego dodatku, nie łamie postu eucharystycznego. 2. Chorzy, tak kapłani, jak i wierni świeccy, chociażby nie przebywali w łóżku, mogą przed Mszą świętą czy Komunią świętą przyjmować lekarstwo stałe względnie jakikolwiek napój niealkoholowy czy

Sacram Communionem (1957) zezwalała na codzienną celebrację Mszy świętej zarówno w godzinach wieczornych, jak i popołudniowych, z zachowaniem postu eucharystycznego do trzech godzin przed rozpoczęciem celebracji przez księży, a dla świeckich przed przyjęciem Komunii świętej, gdy chodzi o pokarmy stałe i napoje alkoholowe, a jednej godziny, gdy chodzi o przyjmowanie płynów niealkoholowych. Przepis ten został wkrótce skorygowany i ujednolicony zarówno dla duchownych i świeckich⁶⁶

Wprawdzie zagadnienia, o których chcemy teraz powiedzieć, będą przedmiotem odrębnych opracowań, ale trzeba tutaj wspomnieć, że ruch liturgiczny przygotował odpowiedni klimat do powołania przez Piusa XII Komisji dla Reformy Liturgicznej, a ta przygotowała odnowione obrzędy Liturgii Wielkiego Tygodnia i Wigilii Paschalnej, które zostały zatwierdzone w latach 1951, 1952 oraz 1955 dekretem wydanym przez Kongregację Obrzędów *Maxima Redemptionis nostrae misteria*⁶⁷ i przeniósł liturgię Męki Pańskiej z godzin rannych na popołudniowe, a „liturgia” Wielkiej Soboty stała się rzeczywiście Wigilią Paschy Pana⁶⁸. Wynikiem podjętych prac jest również wydanie *Nowego Kodeksu Rubryk Brewiarza i Mszału Rzymskiego* z 1960 r.⁶⁹ Zdynamiczowanie prac powołanej w 1946 r. przez Piusa XII Komisji Liturgicznej dla Odnowy Liturgii, zwanej „reformą generalną liturgii”, też należy zaliczyć na poczet osiągnięć tejże encykliki⁷⁰. Trzeba

---

sporządzony na alkoholu, jako lekarstwo, nie jako posiłek, ale za radą spowiednika, niekoniecznie własnego. 3. Kapłani zdrowi celebrujący Mszę świętą: – w godzinach późniejszych, tj. po 9.00 rano; – po dokonaniu ciężkiej pracy duszpasterskiej; – po przejściu dłuższej drogi, tj. pieszo ok. 2 km. Mogą napić się nawet więcej niż raz na godzinę przed Mszą świętą, byle nie alkoholu. 4. Binujący lub trynujący mogą spożywać ablucję z wody, bo ta nie łamie postu eucharystycznego, a przez zapomnienie – także wina. 5. Celebrujący po południu mogą spożywać posiłek na trzy godziny przed Mszą świętą, a napój na 1 godz. przed Mszą świętą. 6. Wierni, także nie chorzy, którzy z powodu poważnej niewygody, to jest: – w późniejszej godzinie, a wcześniej nie mogą być u Komunii świętej; – po wyczerpującej pracy; – po odbyciu dłuższej drogi – za radą spowiednika mogą napić się, byle nie alkoholu, na 1 godz. przed Komunią świętą” (Pastuszek, jw. s. 179). Por. F. Bączkiewicz. *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. T. 2. Opole 1958 s. 37.

⁶⁶ „Na odprawianie mszy św. w godzinach popołudniowych, nawet codziennie, może pozwolić ordynariusz miejsca, jeżeli wymaga tego dobro duchowe znacznej liczby wiernych” (Bączkiewicz, jw. s. 28; Pastuszek, jw. s. 282-288).

⁶⁷ Polskie tłumaczenie Dekretu, Instrukcji, Zarządzenia oraz Instrukcji Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski podaje: F. Małaczyński. *Ceremoniał obrzędów Wielkiego Tygodnia. Dokumenty*. Warszawa 1958 s. 10-36.

⁶⁸ O znaczeniu dokonanych zmian zob. J. Groblicki. *Duszpasterskie przygotowanie obchodu Wielkiego Tygodnia Wigilii Paschalnej*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 13:1960 s. 139.

⁶⁹ Polskie tłumaczenie zob. cały nr 1 czasopisma „Ruch Biblijny i Liturgiczny” z 1961 r.

⁷⁰ Zagadnienie to omawia cytowana już kilkakrotnie praca doktorska ks. A. Krzystka.

dodać, że członkowie wspomnianej Komisji zostali konsultorami Vaticanum II, powołanymi do odnowy Kościoła. Za ks. A. Krzystkiem należy kategorycznie potwierdzić, że encyklika „stanowi zasadniczy przełom, od którego rozpoczęła się realizacja wielkiego planu odnowy liturgii uwięczonego Soborem Watykańskim II i reformą liturgiczną w czasie posoborowym”⁷¹

W wielu krajach można zauważyć duże zainteresowanie problematyką liturgiczną, o czym świadczą różne inicjatywy duszpasterstwa liturgicznego, propagowanie Biblii wśród wiernych⁷² oraz różne inne inicjatywy podejmowane w świecie⁷³ Słusznie zatem pisze ks. A. Krzystek, że „ukazanie się encykliki w 1947 roku przypieczętowało zwycięstwo Ruchu Liturgicznego nad poważną opozycją, która istniała wobec niego. Encyklika kształtowała mentalność i klimat odnowy liturgicznej przez piętnaście lat, aż do uchwalenia soborowej Konstytucji liturgicznej w 1963 roku, gdzie zaprezentowano dojrzałe idee reformy liturgicznej”⁷⁴

Warto wskazać, że w Polsce od 1948 r. zaczęło się ukazywać nowe czasopismo „Ruch Biblijny i Liturgiczny” Chociaż jego ówcześni redaktorzy – ks. Aleksy Klawek († 1969)⁷⁵ i o. Jan Wierusz-Kowalski († 1991)⁷⁶, benedyktyn z Tyńca – nie powołują się na encyklikę Piusa XII, to odwołują się do wcześniejszych działań związanych z ożywieniem biblijnym i liturgicznym na ziemiach polskich. Najpierw wspominają papieża Piusa X, który „nakazał powrót do dawnych praktyk eucharystycznych” oraz papieży Leona XIII i Benedykta XV, którzy polecili, „aby Pismo święte uczynić pokarmem duszy chrześcijańskiej” Wskazują oni również na takie wydarzenia, jak powołanie w 1909 r. w Rzymie Papieskiego Instytutu Biblijnego, a w Lovanium pierwszego czasopisma liturgicznego „La vie liturgique” W dalszej części przypominają, że to w Krakowie ks. Szczepański wydawał od 1917 r. Nowy Testament, a ks. Józef Archutowski († 1944)⁷⁷ „rozwinął szeroką akcję biblijną” i wydawał „Przegląd Biblijny”, natomiast ks. Michał Kordel († 1936) wydawał czasopismo „Mysterium Christi”, które po jego śmierci przejął Poznański Instytut Katolicki, a redagował ks. Kazimierz

⁷¹ Krzystek, jw. s. 82-83.

⁷² Por. P. Naróg. *Przez Biblię do liturgii. Wiedeńskie doświadczenia duszpasterskie w zakresie ruchu biblijnego.* „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 11:1958 s. 541-546.

⁷³ Por. tenże. *Kronika ruchu liturgicznego.* tamże s. 457-461.

⁷⁴ Krzystek, jw. s. 73.

⁷⁵ B. Szier-Kramarek. *Klawek Aleksy.* EK t. 9 k. 88-89.

⁷⁶ S. Koperk. *Kowalski-Wierusz Jan.* EK t. 9 k. 1092.

⁷⁷ F. Gryglewicz. *Archutowski Józef.* EK t. 1 k. 889-890.

Bieszk z Pelplina. Redaktorzy, świadomi trudności w powojennej Polsce, decydują się na jedno czasopismo pod wspólnym tytułem, które będzie się ukazywać jako dwumiesięcznik. Nie da się wprawdzie jednoznacznie stwierdzić, jaki wpływ na tę decyzję miała encyklika Piusa XII, ale cały kontekst, na jaki się powołują, przemawia za tym, że dokument papieski nie pozostawał bez wpływu⁷⁸ Warto jeszcze raz wspomnieć, że to właśnie o. Jan Wierusz-Kowalski był tłumaczem i pierwszym komentatorem wspomnianej encykliki. We Wstępie pisał: „Ufamy jednak, że dzięki wskazówkom nowej encykliki potrafimy rozbudzić wśród wiernych głębsze zrozumienie modlitwy Kościoła, a z drugiej strony uniknąć błędów popełnionych w innych krajach”⁷⁹ Temu właśnie celowi ma służyć nowo powstałe czasopismo.

Wielce znaczące okazały się słowa Piusa XII przesłane do uczestników wspomnianego światowego Kongresu Liturgicznego w Asyżu (22 września 1956 r.): „Ruch liturgiczny jawi się nam jako znak opatrności Bożej w naszych czasach i jest jakby przejściem Ducha Świętego w swoim Kościele”⁸⁰ Sądzę, że nie będzie przesadą stwierdzenie, że przygotował on odpowiedni klimat do zwołania Soboru Watykańskiego II przez papieża Jana XXIII († 1963). Ks. B. Nadolski pisze: „W 1958 umiera Pius XII, a nowy papież Jan XXIII (przyjaciel L. Beauduina) ogłasza zwołanie Vaticanum II. Zostaje powołana Komisja przygotowawcza. Spotkanie wyznaczono na 5. 6. 1960. Najbardziej zasłużeni w R[uchu] L[liturgicznym] stali się członkami tej Komisji, co miało ogromne znaczenie”⁸¹

Wprawdzie wydanie soborowej Konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium* należy uznać za ostateczne zwycięstwo ruchu liturgicznego w Kościele zachodnim, a nowe, posoborowe księgi liturgiczne są tego dowodem, to przed współczesnym pokoleniem liturgistów i wszystkich zainteresowanych problematyką duszpasterską nadal jako aktualne pozostaje zagadnienie interioryzacji liturgicznej, by celebrowane misteria naszego Pana stawały się rzeczywistym pokarmem duchowym całego ludu Bożego.

⁷⁸ W słowie wstępnym zamieszczono następujące słowa: „W dziale biblijnym szczególnie uwzględniać będziemy egzegezę tekstów biblijnych, zawartych w liturgii, nie tylko ze względu praktycznych, ale i ze względów naukowych. Albowiem zaczyna się w egzegezie tworzyć osobny dział uwzględniający szeroko sens liturgiczny ustępów biblijnych, a uzupełniający doskonale sens historyczno-filologiczny Pisma świętego” (A. K l a w e k, J. W i e r u s z - K o w a l s k i. *Ruch biblijny i liturgiczny*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1:1948 s. 1-2).

⁷⁹ W i e r u s z - K o w a l s k i. *Wstęp* s. 25

⁸⁰ Cyt. za: P i e r s k a ł a. *Pięćdziesiąta rocznica* s. 81.

⁸¹ N a d o l s k i. *Ruch liturgiczny* s. 1326.

BIBLIOGRAFIA

- G y P. M.: Odnowa liturgiczna we Francji. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41:1988 s. 169 nn.
- K l a w e k A., W i e r u s z - K o w a l s k i J.: Ruch biblijny i liturgiczny. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1:1948 s. 1-2.
- K o p e ć J. J.: Początki ruchu liturgicznego w Polsce. „Liturgia Sacra” 4:1998 nr 2 s. 219 nn.
- K o p e r e k S.: Teologia roku liturgicznego według Prospera Guérangera OSB. Kraków 1984.
- K r z y s t e k A.: Generalna reforma liturgiczna papieża Piusa XII. Zamierzenia i realizacja. Szczecin 2000.
- Leksykon liturgii. Red. B. Nadolski. Poznań 2006.
- N a u m c z y k A.: Wiadomości i uwagi. Ogólna reforma liturgiczna. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3:1950 s. 373 nn.
- Ojca Św. Piusa XII z Boskiej Opatrzności Papieża Encyklika o Liturgii (*Mediator Dei*) z dnia 20 listopada 1947 roku. Z oryginału łacińskiego przetłumaczył, wstępem i komentarzem opatrzył O. Jan Wierusz Kowalski OSB. Verbum. Księgarnia i Drukarnia „Jedność” w Kielcach 1949.
- O t t o o d A n i o ł ó w. Zagadnienia życia wewnętrznego. Sakramenty i świętość. T. 2. Kraków 1960.
- P a s i e r b J. S.: Miasto na górze. Kraków 1973.
- P i e r s k a ł a R.: Pięćdziesiąta rocznica ogłoszenia encykliki Piusa XII „*Mediator Dei*” „Liturgia Sacra” 4:1998 s. 81 nn.
- T r i a c c a A. M.: Odo Casel i ruch liturgiczny. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41:1988 s. 105-128.
- W i e r u s z - K o w a l s k i J.: Echa encykliki „*Mediator Dei*” „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1:1948 s. 364 nn.
- Wstęp. W: Ojca Św. Piusa XII z Boskiej Opatrzności Papieża Encyklika o Liturgii (*Mediator Dei*) z dnia 20 listopada 1947 roku. Z oryginału łacińskiego przetłumaczył, wstępem i komentarzem opatrzył O. Jan Wierusz Kowalski OSB. Verbum. Księgarnia i Drukarnia „Jedność” w Kielcach 1949.

DIE ENZYKLIKA *MEDIATOR DEI*
ALS DIE WENDEETAPPE DER LITURGISCHEN BEWEGUNG

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die rubrizistische Auffassung der Liturgie nach dem Tridentinischen Konzil hatte großen Einfluss auf ihre Stagnation. Die Liturgische Bewegung, die im Abendland entstand, umfasste mehrere Länder und wies auf Irrtümer während der liturgischen Zelebrationen hin. Eine besondere Rolle spielten die lebendigen Orden, hauptsächlich die benediktinischen Abteien (Frankreich – P. Guéranger, Belgien – L. Beauduin, Deutschland – I. Herwegen, O. Casel, Österreich – P. Parsch). Die Verbreiter der liturgischen Erneuerung in Polen waren vor allem die Priester, die den Jugendlichen einprägen wollten, dass „Die heilige Messe ist auch Selbstanbietung, ähnlich wie das Kreuzesopfer“ Unter den Bischöfen hat sich der Erzbischof R. Jałbrzykowski verdient gemacht, der für den Kult der Eucharistie geworben hat und den „Ersten Liturgischen Tag“ im Bistum Wilna organisiert hat. Das Hauptgeschehen für die Liturgische Bewegung war „Mechelner Ereignis“ (23.09.1909), das den Anfang mit Nationalen Liturgischen Kongressen, mit neuen liturgischen Zeitschriften und mit liturgischen Vereinen machte. Die Liturgische Bewegung betonte auch den Zusammenhang zwischen der Bibel und der Liturgie.

Die Enzyklika *Mediator Dei* vom Papst Pius XII. wurde als die *Charta Magna* liturgischer Seelsorge. Der Papst schätzte die Erkenntnisse der Theologie auf der liturgischen Ebene in seiner Urkunde richtig ein und gab ihr neue Anregung. Die mutigen Fortbewegungen, wie z.B.: die Beziehung zwischen der äußeren und inneren Seite der Liturgie, und die Mysterientheologie von Odo Casel, wurden Hauptbegriffe für die Theologie vom Zweiten Vatikanischen Konzil.

Die Erscheinung der Enzyklika war auch eine Anregung für die weitergehenden wissenschaftlichen Forschungen auf der liturgischen Ebene, für die Organisation der Internationalen Liturgischen Kongresse und vor allem für die Generalreform vom Papst Pius XII.

Zusammengefasst von Waldemar Pałęcki MSF

Słowa kluczowe: ruch liturgiczny, benedyktyni, księża, encyklika *Mediator Dei*, reforma generalna Piusa XII.

Schüsselwörter: Liturgische Bewegung, Benediktinern, Priester, Enzyklika *Mediator Dei*, Generalreform vom Pius XII.

Key words: Liturgical Movement, Benedictines, priests, encyclical letter *Mediator Dei*, general liturgical reform of Pius XII.